

Ege Coğrafya Dergisi, 21/1(2012), 1-21, İzmir
Aegean Geographical Journal, 21/1 (2012), 1-21, İzmir—TURKEY
2013'te yayımlanmıştır. (Published in 2013)

UŞAK GERİ DÖNÜŞÜM KÜMESİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Structural Characteristics of Uşak Recycling Cluster

İrfan KAYGALAK

Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 10145, Balıkesir
ikaygalak@hotmail.com

Arife KARADAĞ

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 35100, Bornova-İzmir
arife.karadag@ege.edu.tr

Abstract

This study deals with development and structural properties of Uşak recycling cluster. One of basic aim of the study is exemplifying to an analysis frame in clustering studies. In this study, as production geographies of new economy, industrial clusters are accepted as a socio-spatial organization and evaluated in that perspective. Therefore, Uşak recycling cluster is examined by its institutional structure, firms' specialization processes, collaboration and solidarity relations between firms; interfirm labour mobility, knowledge transferring, co-learning processes and innovation parameters. All evaluations and findings sign to it has typical cluster characteristics however show many sue generis qualities differing from technologic based clusters.

Keywords: Clustering, industrial clusters, agglomeration economies, innovation, learning regions.

Öz

Bu çalışmada Uşak geri dönüşüm kümesinin gelişimi ve yapısal özellikleri ele alınmaktadır. Çalışmanın temelde amaçladığı konu ise kümelenme çalışmalarında örnek bir analiz çerçevesinin nasıl olabileceğine dair kanıt oluşturmaktır. Bu çalışmada, ekonominin yeni üretim coğrafyaları olan endüstriyel kümeler aynı zamanda bir sosyo-mekânsal örüntü olarak kabullenilmekte ve bu perspektifte değerlendirilmektedir. Bu amaçla, Uşak geri dönüşüm kümesi firma içi uzmanlaşma süreçleri, firmalar arası işbirliği ve dayanışma ilişkileri, bilgi transfer süreçleri, kolektif öğrenme, yenilikçilik, işgücü hareketliliği ve kurumsal yapı parametreleri itibarıyla sorgulanmaktadır. Değerlendirmeler ve bulgular Uşak geri dönüşüm kümesini oluşturan beş alt sektörün ele alınan parametreler açısından tipik bir küme özelliği taşıdığını ancak kendine has bazı özellikler de sergilediğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Kümelenme, sanayi kümeleri, yığılma ekonomileri, yenilikçilik, öğrenen bölgeler.

Giriş

Endüstriyel kümelenme ya da diğer adıyla sanayi kümelenmesi, 1990'lerden bu yana ekonomik coğrafya ve kentleşme yazınında en büyük yeri işgal eden konuların başında gelmektedir. Benzer şekilde, işletme ve iktisat yazını da dış ticaret teorilerindeki vurgulardan sonra (Krugman, 1991a) endüstriyel kümelenme konusuna geniş yer ayırmaktadır. Yalın bir tanımla birbiriyle ilişkili, birbirini tamamlayan sektörlerin aynı coğrafi mekânı paylaşması demek olan kümelenme, gerçekte ekonominin yeni mekânsal organizasyon biçimi olarak ele alındığında çok daha geniş ve derin farklılıklara işaret etmektedir. Bir mekânsal örüntü ya da ekonominin yeni coğrafyası şekliyle değerlendirildiğinde, kümelenme sadece ortak mekân paylaşımını içermemekte, buna ek olarak ortak mekânı kullanmaktan ileri gelen birçok ticari ve ticari olmayan dışsallıklara gönderme yapmaktadır (Storper, 1997; Malmberg, 1996).

Sanayi faaliyetlerindeki mekânsal yığılmalar, çok eskiden beri *de facto* bir durum olarak coğrafya ve iktisat yazınına konu olmaktadır. Ortak mekân paylaşımından ileri gelen dışsallıklar ya da yararlar, farklı şekillerde birçok araştırmacı tarafından kavramsallaştırılmış ve açıklanmıştır. Yerleşme (localization) ekonomileri (Hoover, 1937), kentleşme (urbanization) ekonomileri (Jacobs, 1969) ve yığılma (agglomeration) ekonomileri (Marshall, 1920) bu türde ortak mekân kullanımıyla gelen dışsallıkları ifade eden belli başlı kavramlardır. Bunlar içinde özellikle Marshall dışsallıkları olarak bilinen ve Marshall (1920) tarafından adlandırılan yığılma ekonomileri, kümelenmeyle çok sıklıkla ilişkilendirilmektedir (Martin ve Sunley, 2003; Steiner, 2002; Brenner, 2004). Marshall (1920), birbiriyle ilişkili sektörlerde üretim yapan firmaların bir araya toplanması ya da yığılmasıyla uzmanlaşmış işgücü havuzu, ortak altyapı olanakları ve firmalar arası sürekli bilgi yayılımı olmak üzere üç temel alanda avantajların yakalandığını iddia etmiştir.

Buna karşın 1990'lara gelindiğinde dünya sanayisinde bir yandan uluslararası ölçekte yatay yönde görülen hızlı yer değişimleri bir yandan da belli sektörlerin belli coğrafyalarda yığılmaya başlanması, dikkatleri yeniden ortak mekân kullanımının avantajlarına çevirmiştir. Porter

(1990), on değişik ülke üzerinde yaptığı inceleme sonucunda, her bir ülkenin tamamlayıcı ve destekleyici servis ve hizmet alanlarının bulunduğu sektörlerde uzmanlaşmakla o ülkelerin söz konusu sektörlerdeki rekabetçi düzeyinin artacağını ileri sürmüştü, böylesi sektörlerin her birini ise endüstriyel küme olarak tanımlamıştır. Bunu destekleyen ve tamamlayan ikinci bir adım ise, Krugman (1991b) ve Fujita ve diğ. (1999) tarafından, uluslararası ve ülke içi bölgesel düzeyde endüstriyel yoğunlaşmanın beliren dışsallıklar nedeniyle kaçınılmaz olduğunun matematiksel modellerle ortaya konulmasıdır. Böylece neo-klasik büyüme modellerinin dayandığı temel faktörlerden farklı olarak bölgesel ve sektörel gelişme mekânsal avantajlarla ilişkilendirilerek ortaya konulmuş olmaktadır. Ancak iktisat yazınındaki bu vurgunun çok sayıdaki alan çalışmasıyla ortaya konulması, kümelenme yazınının bu denli genişlemesindeki bir diğer temel etkidir. İlk olarak Piorre ve Sabel (1984) ve Becattini (1990) tarafından Üçüncü İtalya olarak bilinen kuzey İtalya'daki tekstil sanayisi üzerine yapılan çalışmalar, ardından coğrafyacıların Silikon Vadisi başta olmak üzere (Saxenien, 1994) biyo teknoloji, farmakoloji, iletişim teknolojileri (Park, 2005; Markusen, 1999; Cooke, 2001) gibi yeni yükselen endüstriler üzerine yaptığı alan çalışmaları, endüstriyel küme olarak tanımlanan sektörel yığılmaların geçmişteki salt sanayi yığılmasından farklı olarak yeni bir mekânsal organizasyon biçimine işaret ettiğini göstermektedir.

Buna göre birbiriyle ilgili üretim yapan firmaların bir araya gelmesi ve ortak mekân paylaşması salt fiyat faktörlerine bağlı olmamakta aksine günümüz endüstriyel üretiminin doğası gereği belirlemektedir. Fordist üretim biçimindeki ölçek ekonomilerine dayalı rekabet avantajlarının önemini yitirmesi, buna karşın esnek uzmanlaşmayla beliren network (ağyapı) ekonomisinin ortaya çıkması, endüstriyel faaliyetlerin bu yeni coğrafyasının belirmesindeki temel etkidir (Scott, 1988 ve 2000). Esnek üretim biçimi bir yandan firmaların ölçek küçülterek belli bir iş kolunda uzmanlaşmasını sağlarken uzmanlaşan bu firmaların kendileriyle benzer alanda üretim yapan firmalarla ilişkide olma zorunluluğu, firmaları ortak mekân kullanımına itmektedir. Böylece firma içi uzmanlaşma süreçleri sonucunda bölgesel uzmanlaşma belirlemekte ve

belli sanayiler belli bölgelerde toplanmaktadır (Storper ve Christopherson, 1987).

Ancak Kaliforniya uzmanlaşma okulunun bu varsayımlarının yanı sıra firma içi uzmanlaşmadan ayrı olarak salt bir arada bulunmanın başka bir ifadeyle ortak mekânı paylaşmanın doğasından ileri gelen dışsallıklarda da bir değişim söz konusudur. Bu yüzden kümelenme ekonomileri denilen yeni yığılma avantajlarının network ekonomisiyle olan bağlantılarının da göz önüne alınması gerekir. Buna göre üretim zincirinin bir aşamasında uzmanlaşmış küçük ya da orta boy işletmeler, kendi üretimlerini tamamlayan diğer firmalarla sürekli iletişim halinde olmak zorundadırlar (Martin, 2000 ve 2006; Markusen, 1999). Firma içi uzmanlaşma nedeniyle firmalar arasında zorunlu bir bağımlılık görülmekte, her bir firma kendi üretim aşamasının öncesindeki ve sonrasındaki aşamayı gerçekleştiren firmalarla iletişim halinde olmak zorundadır. Firmalar arası bu bağımlılık nedeniyle her bir üretim aşamasının bir ya da birkaç firmayla paylaşıldığı bir değer zinciri oluşmaktadır. Bu değer zinciri üzerinde yer almaya çalışan firmalar, bu zincire eklenmeyi sağlayan ortak güven ağlarına sahip olmak zorundadır. İşte firmalar arasında böylesine ortak güvene dayalı ağ-network üretimini yaratan temel koşullardan biri, ortak mekânı paylaşmaktan ileri gelen sosyo-kültürel bağlardır (Scott ve Storper, 2003; Pierre ve Sabel, 1984). O halde mekânın kendisi sadece ekonomik dışsallıklar yaratarak değil, network ekonomisini doğuran ortak güven bağlarının yaratıcısı olarak kümelenme sürecinde kurucu bir fonksiyon üstlenmektedir.

Firmalar arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve ortak değer zincirinin oluşması, bu değer zinciri üzerinde meydana gelecek herhangi bir değişimin tüm firmalara yansımaya neden olmaktadır. Üretim faaliyetleri sırasında bir firmanın yaptığı herhangi bir değişiklik ve yenilik diğer firmaların üretim ve organizasyonlarında da değişiklik gerektirdiğinden birbirine bağlı yenilikçi süreçler ortaya çıkmaktadır. Böylece geçmişte firmaların kendi içinde ürettiği yenilikçi süreçler artık belli bir değer zinciri etrafında yer alan firmalar arası bağımlılıkla ortaya çıkan ve her bir firmanın direkt ya da dolaylı olarak katkı sunduğu ya da bu süreçlerden etkilendiği bir hal almaktadır. Başka bir deyimle kolektif yenilikçi süreçler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kümelenme yenilikçi

süreçlerin yakalanması ve yaratımı için bir ön koşul haline gelmekte ve rekabetçi avantajların yakalanmasını sağlamaktadır. Zira bir arada bulunan firmalar arasındaki etkileşim arttıkça formel ve enformel bilgi kanallarının sayısı da artmakta ve bilgi yayılımı hızlanmaktadır. Firmalar arası etkileşimle gelen bu bilgi yayılım süreçleri ve ortak yenilikçi süreçler nedeniyle firmalar arasında kolektif bir öğrenme süreci doğmaktadır. Bu nedenle endüstriyel kümeler aynı zamanda “öğrenen bölgeler” (Asheim, 1997), “yaratıcı bölgeler” (Cooke ve Schwartz, 2007) ve “yenilikçi ortam” (Maillat, 1995) olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu haliyle endüstriyel kümeler ortak öğrenme süreçlerinin olduğu, firmalar ve aktörler arası etkileşim nedeniyle sürekli bilgi yayılımına ve üretimine kaynaklık eden yeni ortamlar olarak tanımlanabilir.

Hem öğrenme ve bilgi yayılımı hem de rekabetçi avantajları getiren yenilikçi süreçler, kümeyi oluşturan aktörler arasındaki ağsallığın düzeyine bağlıdır. Ortak güven unsuruyla kurulan bu ağsallığın düzeyi ne kadar yüksek olursa firma ve aktörler arası etkileşim o kadar güçlü olacağından endüstriyel kümenin rekabet etme şansı da o kadar yüksek olacaktır. Bu yüzden sanayi kümesi denildiğinde sadece üretim aşamasında rol alan üretici firmalar kastedilmemektedir. Bunlara ek olarak kümenin iş atmosferine katkıda bulunan her türlü aktör, kuruluş ve organizasyon da buna dâhil edilmektedir (Cooke, 2001). Üretimi destekleyen her türlü kamu kuruluşu, özel ve sivil kuruluş ile organizasyonlar bu kapsamda akla ilk gelenlerdir. Özellikle bölgenin bilgi altyapısını şekillendiren üniversiteler, araştırma kuruluşları, mesleki eğitim kuruluşları, standartları belirleyen organizasyonlar, endüstriyel üretime ilişkin hukuki hizmetler sunan danışmanlık şirketleri, hukuk büroları, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetim kuruluşları, merkezi yönetimin temsilcileri, sendikalar, finans şirketleri ve bankalar dâhil her türlü sermaye kuruluşu ile bölgenin yönetiminde ve dolayısıyla kümenin iş ortamında etkili olabilen bütün diğer kuruluşlar ve organizasyonlar endüstriyel kümelerin aktörlerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sanayi kümesi ya da endüstriyel küme denildiğinde sadece aynı iş kollarında üretim yapan firmaların aynı coğrafi mekânda yoğunlaşması ifade edilmemektedir. Bunlar ve diğer tüm aktörler arasında güçlü bir sinerji yaratan sosyo-mekânsal örüntü ifade edilmektedir.

İşte çok aktörlü bir yapıyı temsil eden bu yeni sosyo-mekânsal örüntü biçimi, endüstriyel kümeleri aynı zamanda kendi kendine organize olabilen (Adriani, 2003), kolektif karar alma süreçlerinin gerçekleştiği ve bu yönüyle sanayi politikaları ile bölgesel kalkınma politikaları açısından daha demokratik süreçlerin oluşmasına imkân veren yerler olarak da düşünmemize neden olmaktadır. Aynı coğrafi alanı paylaşmaktan ileri gelen sosyal ağların varlığı, ortak kültürel yapıya ve değerler sistemine bağlı olarak beliren güçlü kurumsal ilişkiler, bu ortak hareketin zeminini oluşturmaktadır. Böylesi alanlarda var olan kuruluş ve organizasyonların sayısı ile bunlar arasındaki ilişkilerin sayısı ve türü ne kadar fazla olursa kurumsal yapı da o denli güçlü olur (Amin ve Thrift, 1994). Kurumsal yapının güçlü olması ise kümenin yenilikçi ve rekabetçi avantajlar yaratma şansını artırarak bölgesel kalkınmanın devamlılığını sağlamaktadır. Zira bu şekilde yoğunlaşan ilişkiler, küme içindeki firmalar arası mal, hizmet, bilgi ve insan kaynağının transferini hızlandırmaktadır. Benzer şekilde yine kümenin dışsal bağlantıları da bu kurumsal yapıya bağlı olmaktadır. İşte küme içi bağlantılarla taşınan bu bilgi ve değer akışı, tüm firmaların birbirinden öğrendiği ortak öğrenme süreçleri yaratmakta ve kümelenmeyle gelen en büyük dışsallıkları oluşturmaktadır. Günümüzde bilginin *endüstriyel üretimdeki en önemli girdi, öğrenmenin en önemli süreç olduğu* (Lundvall, 1992) gerçeği göz önüne alındığında kümelenmenin bu yönüyle ulusal ve bölgesel kalkınmanın temel koşullarından biri olduğu söylenebilir (OECD, 1999; UNIDO, 2001). Çünkü kümelenmeyle belli sektörlere ait üretim bilgisi belli bölgelere gömülü hale gelmekte, bilgi altyapısı ve kurumsal işleyişi ile her bir bölge farklı endüstrilerde uzmanlaşmaktadır. Bu uzmanlaşma ve bilginin mekânsal gömülülüğü (embededness) nedeniyle ulusal bilgi sistemleri ve bölgesel bilgi sistemleri oluşmakta ve endüstriyel faaliyetlerin coğrafi görünümü değişmektedir.

Öte yandan kümelenmeyi yaratan ağsallığın ardındaki sosyo-mekânsal bağlam, bu yapıları kültürel bağlamlarıyla ve uzun bir tarihsel gelişim süreci sonucunda gerçekleşen endüstriyel evrim ve gelişme öyküleriyle düşünmemizi gerektirmektedir. Dünya üretim coğrafyasında belli bölgelerin belli sanayileri kendine çekerken neden diğerlerinin çekmediği sorusu, ekonominin değişen

coğrafyasını açıklamada kültürel öğelere başvurmayı gerektirmektedir. O yüzden de endüstriyel kümelerin analizi, salt sektörel gelişme perspektifinden değil; küme olarak tanımlanan coğrafi-sektörel yoğunlaşmaların bilgi üretim ve transferi, öğrenme süreçleri, yenilikçilik, teknolojik düzey, sosyal sermaye kaynakları ve tüm bunların etkileşimiyle oluşan kurumsal altyapısının sorgulanmasıyla olabilmektedir (Özelçi-Ecerel, 2006). Bu yüzden bölgesel uzmanlaşma ve kümelenme konularına daha çok sistemik bir şekilde yaklaşılmakta ve bölgenin tüm sosyo-mekânsal karakterinin burada etkili olduğu gerçeği göz önüne alınarak incelenmektedir.

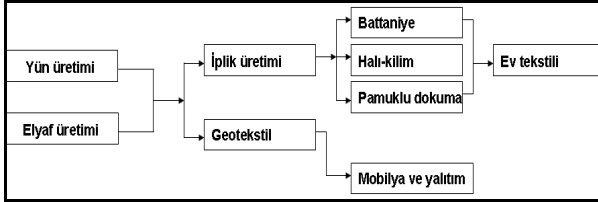
Bu çalışmada da sanayi kümeleri firmaların salt coğrafi yoğunlaşmasından ziyade yeni sosyo-mekânsal örüntüler olarak ele alınmaktadır. Coğrafi yaklaşımla örnek küme çalışmasının nasıl yapılması gerektiği Uşak Geri Dönüşüm Kümesi örneğinde incelenecektir. Uşak Geri Dönüşüm Kümesi olarak adlandırdığımız sektörel yoğunlaşmanın gerçekten kümelenmeye atfedilen nitelikler taşıyıp taşımadığı, kümelenmeyle gelen dışsallıkları ve avantajları yaratıp yaratmadığı, farklı parametreler açısından sorgulanmaktadır. Bu yüzden yukarıdaki giriş bölümünün ardından ikinci bölümde Uşak Geri Dönüşüm Kümesi'nin tarihsel gelişimi ve evrimi ile bu gelişimdeki belli başlı kırılma noktaları ele alınmaktadır. Ardından Uşak Geri Dönüşüm Kümesi'nin yapısal özellikleri firmalar arası uzmanlaşma düzeyi, bilgi yayılım ve transfer süreçleri, ortak öğrenme süreçlerinin varlığı, yenilikçilik süreçleri, işgücü niteliği ve hareketlilik düzeyi ile kurumsal yapısının niteliği parametreleri açısından sorgulanacaktır. Bunun ardından mevcut yapısal özellikleriyle kümenin rekabetçilik şansı ve kent ekonomisinin geleceğine ilişkin kestirimlerde bulunmaktadır.

Kümeyle ilişkin sunulan temel veriler doktora tezi kapsamında yapılan alan çalışmasının verilerine dayanmaktadır. 2010 yılının yaz döneminde on hafta süren arazi çalışması sonucunda 87 firma ile yapılan anket ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra ayrıca kent ekonomisinde ve kümeyi oluşturan sektörlere ilişkin bilgi, fikir ve söz sahibi olan on beş uzmanla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler bu çalışmanın temel verilerini oluşturmaktadır. Bunun yanında gerek alan çalışması sırasında gerekse öncesi ve sonrasında hem yerel kaynaklardan hem de ulusal

kaynaklardan elde edilen ikincil veriler de bu çalışmada ulaşılan değerlendirmeleri desteklemek için kullanılmıştır.

Uşak Geri Dönüşüm Kümesi'nin Evrimi ve Tarihsel Gelişimi

Bugün Uşak Geri Dönüşüm Kümesi denildiğinde birbiriyle ilgili, benzer teknolojik altyapıya sahip, üretim süreçleri itibarıyla birbirini tamamlayan, girdi-çıktı bağlantıları itibarıyla firmalar arası güçlü bağlantıların olduğu beş değişik alt sektörden bahsedilebilir. Bunlar yün tedarikçiliği, elyaf üretimi ve tedariki, iplik üretimi, battaniye üretimi ve geotekstil sektörleridir. Bu sektörler arasındaki organik bağımlılık, kent bütününde birbirini tamamlayan sektörlerden oluşan uzun bir üretim ve değer zinciri yaratmaktadır (Şekil 1). Öyle ki bu değer zinciri günümüzde mobilya, sağlık ürünleri ve ev tekstili gibi farklı bazı sektörler üzerinde de uyarıcı etki yaratarak daha da büyümektedir. Bu sektörlerin kentteki mevcudiyeti ise birbirine bağlı ve zaman içinde çok sayıda kırılma noktasını içeren uzun bir tarihsel gelişim öyküsünün sonucudur. Bugün Uşak Geri Dönüşüm Kümesi'ni oluşturan sektörlerin ilk kaynağı bölgedeki halıcılık ve dericilik sanayisine dayandırılabilir.

Şekil 1: Uşak geri dönüşüm kümesini oluşturan değer zincirinin şematik gösterimi.

Figure 1: Schematic illustration of Uşak recycling cluster's value chain

Uşak'ta ilkçağlardan beri yaygın olarak yapılan dericilik sanayisi nedeniyle tabakhanelerden elde edilen yünler yörede halı ve kilim üretiminde kullanılmaktadır. Gerek dericilik gerekse halıcılık ve kilim üretimi yöre ekonomisinin temel dayanağı olarak yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Öyle ki 16. ve 17. yüzyıllarda Uşak halıları büyük ün kazanmış bulunmakta ve dönemin ünlü saraylarında aranan ürünlerin başında gelmektedir (Solak, 2002; Tutsak, 1998). Halıcılık sanayisindeki üretim, ilk olarak evlerde el dokumacılığı şeklinde yapılmaktayken, 19.yüzyıla

gelindiğinde bu sektörde sanayi üretimine geçildiği görülmektedir. Makineli üretime geçişle birlikte Uşak halıcılığının ünü dünya geneline yayılmış ve 19.yüzyılda Osmanlı halı ihracatı içinde en büyük payı alanlardan biri konumuna yükselmiştir. Makineli üretime geçiş ve ihracatla tanışma, halı sanayisindeki temel kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü ihracatla birlikte gelen talep artışı ve makineli üretimle birlikte artan üretim miktarı, halı üretimi için gerekli olan iplik ihtiyacında da ciddi bir artışa neden olmuştur. Bu artan talebi karşılamak için 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başlarında yörede makineli iplik üretimine geçilmiştir. Böylelikle halı ile başlayan endüstriyel üretim, iplik fabrikalarının kuruluşuyla çeşitlenmiş ve uzun bir dönem hem makineli üretim hem de el dokumacılığı şeklinde yapılan halı, kilim, sahan ve iplik üretimi devam etmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve değişen dış konjonktür nedeniyle 1920'lere gelindiğinde halı sanayisinde ciddi bir daralma olmuş ve ihracata dönük üretim kesilmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ise kamu yatırımlarının bu alanda daha çok İzmir, Bursa, İstanbul, Nazilli gibi kentlerde kurulması Uşak'ın bu sektördeki rekabet gücünü azaltmıştır. Böylece gerek iç koşullar gerekse dış piyasa koşullarının etkisiyle halıcılık her geçen gün giderek sönükleşmeye yüz tutmuştur.

Uşak geri dönüşüm kümesinin gelişimi açısından kent ekonomisindeki önemli bir kırılma noktası 1960'larda yaşanmıştır. Bu dönemde yurtdışına giden gurbetçilerin sermaye transferiyle yapılan yatırımlar, iplik sanayisinde yeni fabrikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna ek olarak halıcılık üretiminden kalan üretim ve teknolojik bilgi birikimi kimi sermaye yatırımlarının da battaniye üretimine kaymasına neden olmuştur. Halı ve battaniye üretiminin teknolojik altyapı olarak benzerliği bu geçişi kolaylaştırmış ve mümkün kılmıştır. Böylece günümüzde geri dönüşüm kümesinin omurgasını oluşturan battaniye sektörü kentte yer almaya başlamıştır. İlk başta yörede tabakhanelerden gelen yünlerin değerlendirilmesiyle daha çok yün iplik üretimi ve yünlü battaniye üretimi yapılmıştır. 1960'larda ve 70'lerde daha çok iç piyasadaki hammadde kaynaklarına ve iç pazara yönelik üretim yapıldıkça, kentin bu iki sektördeki ünü ülke genelinde tekrar yaygınlaşmaya başlamıştır. Öyle ki başka illerden birçok yatırımcı 1970'lerde

Uşak'a göç ederek yün battaniye, halı ve kilimin yanı sıra yün iplik üretiminde de yer almaya başlamıştır.

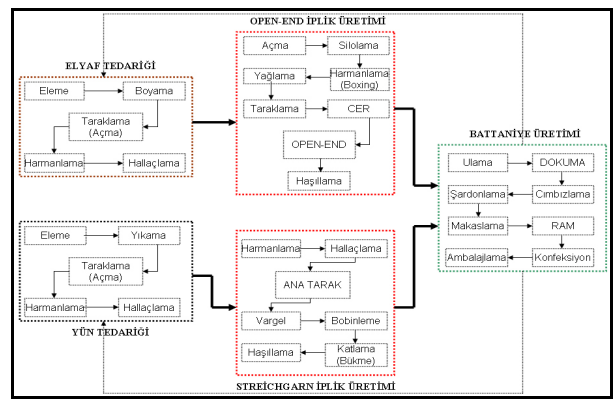
1980'ler ise geri dönüşüm kümesi için daha köklü değişimlere ve sektörel çeşitliliğe yol açacak yeni kırılma noktalarının yaşandığı dönemdir. Bu dönem kent ekonomisinin ilk defa doğrudan ihracatla tanıştığı dönemdir. Daha önce İstanbul, Bursa ve İzmir gibi büyük kentlerde bulunan araçlarla ürünlerini ihraç eden yerli üreticiler, artık doğrudan ihracata yönelik adımlar atmaya başlamışlardır. Battaniye sektörünün ihracata dönük karlı üretimi, kısa sürede bu alandaki firma sayısında patlama yaratmıştır. İhracatla birlikte, artan üretim miktarının ihtiyacı olan ipliğin üretimi için ise çok sayıda yeni iplik tesisi kurulmaya başlamıştır. Ancak bu dönemdeki en önemli kırılma noktası, dış dünya ile olan bağlantılar sayesinde kentin üretim ve teknolojik bilgi altyapısında geri dönülemez değişimlerin yaşanmasıdır. Yurtdışına açılmayla birlikte özellikle battaniye sektöründe yün battaniyeden pelüş battaniye üretimine geçiş başlamış; pelüş battaniye üretimi ise hammaddesi olan ipliğinin de değişmesine neden olmuştur. Eskiden triko ipliği denilen yün iplik üretimi yaygınken, 1980'lerden itibaren sentetik elyaf ve pamuklu elyaf üretimine dayalı iplik üretimine geçilmiştir. Böylece hem iplik sanayisinin hem de battaniye sanayisinin teknolojik altyapısında giderek hızlanan bir şekilde dönüşüm gözlenmiştir.

Bu dönüşüm 1990'da hızlanarak devam ettikçe hem battaniye hem de iplik üreten tesis sayısı giderek artmıştır. Ancak gerek dış koşulların rekabet avantajlarını zorlaması gerekse üretim teknolojisindeki değişim, bu iplik ve battaniye üretimi için gerekli olan elyaf hammaddesinin de yünden ziyade sentetik ve geri dönüşümlü (rejenere) elyaf lehine olmasını sağlamıştır. Bu dönemde kent ekonomisi içinde enformel ve sosyal ilişkilerle birbirine bağlı çok sayıda küçük ve orta ölçekli firma, yaygın bir üretim ağını oluşturmaktadır. Bu yaygın ve nispeten yüksek kar avantajlarının olduğu üretim, firmalar arası uzmanlaşmayı ve işbirliğini teşvik ederek kümelenme eğilimini güçlendirmiştir. Bu yüzden battaniye üreticisi firmalar, iplik üreticisi firmalar, elyaf tedarikçisi firmalar ve sayıları azalmakla birlikte yün tedarikçisi firmalar bir arada aynı değer zincirinin üreticileri olarak güçlü bir işbirliği

ve dayanışma içinde bulunmuşlardır. Bununla birlikte ihracata dönük üretim, zaman içinde bazı firmaların ölçek büyütürken ön plana çıkmasına da neden olmuştur. Özellikle 2000'lere gelindiğinde battaniye sektöründe gözle görülür biçimde büyük ölçekli firmaların üretim piyasasına hâkim olduğu söylenebilir. Bunda son yıllarda Çinli firmalar başta olmak üzere bazı yabancı firmaların öncelikle Avrupa ve diğer dış pazar alanlarına girmesi de etkilidir.

Geri Dönüşüm Kümesinde Uzmanlaşma Düzeyi ve Firmalar Arası İlişkiler

Bugün ulaştığı ihracat kapasitesi ve kent ekonomisi içindeki ağırlığı itibariyle Uşak geri dönüşüm kümesi olarak adlandırdığımız birbiriyle ilişkili bu beş sektörün yukarıda tanımlanan biçimiyle küme niteliği gösterip göstermediği birçok parametre açısından sorgulanabilir. Her şeyden önce kümelenmenin temel göstergelerinden biri olan firma içi uzmanlaşma düzeyi bu açıdan önemli bir parametredir. Üretim süreçleri itibariyle her bir firmanın farklı bir aşamada uzmanlaşması aynı zamanda firmalar arası bağımlılığı ve işbirliğini de doğuran temel etkidir. Bu açıdan bakıldığında geri dönüşüm kümesinin değer zincirini oluşturan beş sektör arasında üretim süreçleri itibariyle tamamlayıcı bir ilişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Her bir sektördeki üretim bir diğerinin girdi aşamasını oluşturmakta ve onu tamamlamaktadır. Bu tamamlayıcılık ilişkisi firmaların üretim teknolojisi altyapısı itibariyle benzerlik göstermesinin de temel nedenidir.

Şekil 2: Geri dönüşüm kümesini oluşturan sektörlerdeki firma içi üretim aşamaları.

Figure 2: Intrafirm production processes of industries forming the recycling cluster

Şekil 2’de kümeyi oluşturan sektörlerdeki her bir firmanın içindeki üretim aşamaları görülmektedir. Battaniye gibi nihai bir ürünün üretimi Şekil 2’de gösterilen tüm üretim aşamalarının gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Hammadde olarak gelen yün ve sentetik elyaf, eleme, boyama, taraklama, harmanlama ve hallaçlama aşamalarının her birinden geçirildikten sonra iplik üretimi için hazır hale getirilmektedir. İplik tesislerinde de birçok aşamadan geçirildikten sonra bükülüp haşillanılarak dokuma sanayisinde kullanılabilir hale getirilmektedir. Bu ipliği alan battaniye firmaları ise dokuma ve sonrasındaki aşamalardan geçirerek nihai ürüne çevirmektedirler. Bu üretim zincirinde bulunan aşamaların hepsi olmasa da bir bölümü dışsallaştırılabilir aşamalardır. Nitekim iplik firması içindeki üretim aşamalarının ilk birkaç tanesi elyaf tedarikçisi ve üretici firmanın bünyesinde barındırdığı aşamalardır. Aynı şekilde bir battaniye firması içindeki dokuma öncesi aşamaların hepsi herhangi bir iplik firması içinde bulunması gereken üretim aşamalarını içermektedir.

Üretim aşamalarının çok sayıda olması ve her birinin emek-yoğun aşamalar olması, bu aşamaların firmalarca dışsallaştırılmasını gerektirmektedir. Bütün üretim süreçlerinin tek bir firma içinde toplanması, sektörlerin emek yoğun niteliği ve büyük ölçekli organizasyonu gerektirmesi nedeniyle güçtür. Üstelik böylesine büyük ölçekli bir donanım kurmanın maliyeti de göz önüne alındığında çoğu girişimci için bu imkânsızlaşmaktadır. İşte bu nedenle geri dönüşüm kümesini oluşturan firmalar arasındaki uzmanlaşma düzeyi nispeten yüksek çıkmaktadır. Özellikle kümenin gelişme dönemlerini kapsayan 1970 ve 80’lerde düşük sermayeli küçük ölçekli girişimci tipinin olması, bu uzmanlaşmanın geçmişte daha fazla olmasına neden olmuştur. Günümüzde kümeyi oluşturan firmaların üretim yapısına bakıldığında firma uzmanlaşmasının en çok olduğu aşamaların elyaf tedarikçiliği, iplik üretimi, haşılama ve keçe üretimi alanlarında olduğu görülmektedir (Tablo 1). Ancak günümüzde büyük ölçekli işletmelerin ve sermaye kaynaklarının varlığı, firma içi uzmanlaşma düzeyinin azalmasına neden olmaktadır. Özellikle

orta ve büyük ölçekli battaniye üreticileri, hem ölçek ekonomilerinden yararlanma hem de kalite standartlarını koruma kaygısıyla bütün üretim aşamalarını içselleştirmeye çalışmaktadırlar.

Tablo 1’de nispeten yüksek bir uzmanlaşma oranının görülmesi firmalar açısından birbirine bağımlı üretim süreçlerinin varlığına işaret etmekte ve kümelenmenin varlığını göstermektedir. Ancak böylesine bir uzmanlaşmanın zorunlu olarak firmalar arası işbirliği ve dayanışma ağları yaratıp yaratmadığı da aydınlatılması gereken bir sorudur. Kümelenmeyle birlikte firmalar arası işbirliğinin arttığı ve tüm kümedeki firmaların katıldığı network ekonomisinin belirdiği savunulmaktadır (Gordon ve McCann, 2005; Isaksen, 1996). Yaptığımız alan çalışması sonucunda kümedeki firmaların %77,1’nin, hammadde ve temel girdiler itibariyle birbirleriyle işbirliğine gittikleri görülmektedir. Benzer biçimde %73,5’nin makine ve teçhizat alıp verme konusunda işbirliği ve dayanışma içinde oldukları görülmektedir. İşgücü alıp verme konusundaki dayanışma ise %31,4 ile daha düşük çıkmaktadır. Buna karşın ihracat bağlantıları kurma, yurtiçi ve yurt dışı fuarlara katılma, sermaye ve finans kaynakları bulma konularındaki işbirliği ve dayanışma düzeyi daha düşüktür (Kaygalak, 2011:247).

Ancak kümelenme ve firma içi uzmanlaşmanın firmalar arası işbirliğini güçlendirdiğine dair en somut kanıtlardan biri de küme içindeki firmaların üretim faaliyetleri sırasında değişik konularda işbirliği yaptığı firmaların hangileri olduğudur. Bu amaçla Tablo 2’ye bakıldığında geri dönüşüm kümesindeki firmaların önemli bir bölümünün farklı alanlarda küme içindeki diğer firmalarla güçlü bağlantılara sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki firmaların %34 gibi yüksek sayılabilecek bir oranı müşteri olarak küme içindeki firmalara yönelik üretim yapmaktadır.

Bu da kümelenmeyle beraber tamamlayıcı ve destekleyici hizmet ve ürün üretiminde uzmanlaşan firmaların varlığı ile tipik kümelenme ekonomilerinin belirdiğine işaret etmektedir.

Tablo 1: Geri dönüşüm kümesindeki firmaların belli üretim aşamalarına göre uzmanlaşma oranları.

Table 1: Specialization proportion of firms in the recycling cluster to certain production processes.

İş kolu/üretim aşaması	Bu aşamayı yapan firma sayısı	Yalnızca bu aşamayı yapan firma sayısı	Uzmanlaşma oranı (%)
Elyaf tedarigi	53	12	23
Elyaf boyama	12	1	8
İplik üretimi	41	8	20
Battaniye üretimi	16	2	13
Keçe üretimi (Geotekstil)	3	1	33
Haşillama	6	4	67
Dokuma	23	7	30

Tablo 2: Uşak geri dönüşüm kümesinin farklı hizmet alanları itibariyle bağlantıları

Table 2: Connections of Uşak recycling cluster by diverse service fields.

Konu/Alan	Uşak'taki	Denizli'deki	Diğer illerdeki	Yurtdışındaki
Hammadde sağlayan firmalar	%37 (32)	%3 (3)	%51 (44)	%6 (5)
Ara malı sağlayan firmalar	%34 (29)	%3 (3)	%30 (26)	
Makine/teçhizat sağlayan firmalar	%7 (6)		%18 (16)	%68 (59)
Kimyasal madde sağlayan firmalar	%35 (31)		%23 (20)	
Bina/altyapı donanımı sağlayan firmalar	%92 (80)			%1 (1)
Müşteri firmalar	%34 (29)		%52 (45)	%7 (6)
Ürün tasarım firmaları	%3 (3)		%1 (1)	%1 (1)
Danışmanlık firmaları			%6 (5)	
Güvenlik sağlayan firmalar	%8 (7)			
Finans kurumları ve sigortacılar	%79 (68)		%2 (2)	
AR-GE desteği veren firmalar	%1 (1)		%1 (1)	
Mesleki eğitim veren kurumlar	%12 (10)			
Üniversiteler	%19 (17)		%2 (2)	

Kümelenme ve Ortak Mekân Kullanımıyla Beliren Dışsallıklar

Firma içi uzmanlaşma nedeniyle birbirine bağımlı üretim yapan bu firmaların bir arada yer alması, yani ortak mekânda yer alarak kümelenmesi, her şeyden evvel girdi-çıkıtı bağımlılığını arttırmaktadır. Bunun yanında işgücü değişimi, ortak altyapı kullanımı, aramalı transferleri, araç ve materyal değişimi gibi birçok kolaylaştırıcı işbirliği süreci de yine ortak mekân kullanımından ileri gelen dışsallıklar içinde sayılabilir. Bütün bu kolaylıklar firmaların değişen üretim ve piyasa koşulları içinde daha esnek davranabilmesine neden olmakta ve risk faktörünü dağıtmaktadır. Söz gelimi herhangi bir iplik ve battaniye firması yüksek miktarda ürün siparişi aldığı anda bunun için gerekli olan temel girdileri ve donanımı küme içindeki diğer firmalar aracılığıyla sağlayabilmektedir. Böylece yüksek miktarlarda stok yapma, talep fazlası üretim yapma ve aşırı

üretimden kaynaklanan mali zararları göğüsleme riskinden kurtulmaktadırlar.

Kümelenmeyle beliren ortak mekân kullanımı, hazır bir altyapıdan tüm küme üyelerinin yararlanmasını sağlamaktadır. Bu hazır altyapı sadece doğalgaz, su, elektrik, ulaşım, çevre temizliği, arıtma, yirmi dört saat aydınlatma ve üretim yapabilme şansını sunan “seçili ortam” olarak fiziksel çevreden ibaret değildir. Aynı zamanda bir arada bulunmaktan ileri gelen ticari ve ticari olmayan dışsallıkları sunan “fırsatlar ortamına” da işaret etmektedir. Coğrafi yakınlık nedeniyle küme içindeki firmalar arasında mal ve hizmet transfer maliyeti göz ardı edilebilecek bir düzeye ulaşmaktadır. Sürekli ve kesintisiz hammaddeye ulaşabilme, bu alandaki hazır işgücünü her an bulabilme şansı, firmaların kendi içinde sorun yaşamaları halinde üretimini kümedeki bir başka firmaya yaptırarak müşterilerini mağdur etmeme şansı, üretimdeki dalgalanmalardan ve piyasa belirsizliklerinden

kaynaklanan diğer risklerin de üstesinden gelmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu anlamda ortak mekân kullanımı ve coğrafi yakınlık, kümeyi oluşturan beş alt sektördeki firmalar için önemli bir kazançtır. Gerek eskiden kent içindeki yer seçimlerine gerekse günümüzdeki organize sanayi bölgeleri içindeki konumlanışlarına bakıldığında, kümeyi oluşturan beş alt sektördeki firmaların birbiriyle yakın bir şekilde konumlandıkları görülmektedir (Şekil 5 ve 6). Bunun en önemli nedeni kümeyi oluşturan bu farklı sektörlerdeki firmalar arasında görülen yüksek düzeydeki organik bağımlılıktır.

Ancak ortak mekân kullanımı, salt bir fiziksel mesafe ya da uzaklık sorunu olmaktan çok bir sosyal varoluşa işaret etmektedir. Aynı coğrafyada yer almak, benzer sosyo-kültürel yapı ve değerler sistemi içinde yer almak anlamına geldiğinden firmalar arası işbirliğini ve dayanışmayı sağlayacak güven ağlarının oluşumuna kaynaklık etmektedir. Bu güven ağları ise aynı küme içinde bulunan firmalar arası işbirliğini kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir. Nitekim Uşak geri dönüşüm kümesi de böylesi bir işbirliğine yataklık etmektedir. Katılımcı firmalara Uşak'ta yani aynı küme içinde bulunmakla edindikleri temel kazanımları ve beklentilerini sorduğumuzda, bu daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların %77'si yerli firmalarla çalışmanın hızlı ve kolay olmasını çok önemli ya da önemli bulurken, %72'si kümede bulunmanın maliyetleri azalttığını beyan etmektedir. Benzer şekilde %63'ü aynı coğrafi mekânda bulunmakla birbirleriyle çalışmanın kolaylaştığını, %61'i ise yüz yüze ilişkilerin kurulmasının mümkün olduğunu, bunun ise birbirlerini anlamayı kolaylaştırarak ortak güven oluşumuna katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Nitekim katılımcıların %59'u Uşak'ta yer almalarında üreticilerin tanıdık olması ve kolay güvenebilme unsurunun önemli ya da çok önemli düzeyde etkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde yine katılımcıların %51'i yüz yüze sıcak ilişkilerin kurulabilmesini Uşak'ta bulunma ve yer alma sürecinde etkili olduğunu ifade etmektedir (Kaygalak, 2011). Tüm bunlar, kümelenmeyle her ne kadar mekânın maliyet üzerindeki etkisi öncelense de ortak mekânı kullanmaktan ileri gelen kültürel varoluş özelliklerinin de girişimciler tarafından önemsendiğini ve ticari olmayan dışsallıklar olarak görüldüğünü göstermektedir.

Ortak Öğrenme, Bilgi Yayılımı ve Yenilikçi Süreçler Açısından Kümelenme

Yukarıda sıralanan dışsallıkların yanı sıra, kümede yer almanın ve ortak mekânı paylaşmanın getirdiği en önemli dışsallıklardan ya da yararlarından biri de ortak öğrenme ve bilgi yayılım süreçlerinin belirmesidir. Gerek firmalar arası uzmanlaşma nedeniyle beliren bağımlılık ilişkisi gerekse birbirine coğrafi olarak yakın olmaları nedeniyle, aynı küme içinde yer alan firmalar arasında, sürekli bir bilgi yayılımının ve karşılıklı etkileşimin olması beklenmektedir (Isaksen, 1996; Bathelt ve diğ., 2004; Malmberg ve Maskell, 2002). Öte yandan firmalar arasında böylesine bilgi transferinin varlığı, bu bilgiyi özümseyecek ve kullanacak benzer bilişsel düzeyi gerektirmektedir (Bathelt ve diğ., 2004; Asheim, 1999). Uşak geri dönüşüm kümesini oluşturan beş temel alt sektör yapısına bakıldığında, bilgi transferini kolaylaştırıp hızlandıran benzer ve ilişkili teknolojik altyapıya sahip oldukları görülmektedir. Üstelik firma içi uzmanlaşma ve yatay entegrasyonun varlığı, böylesi bir bilgi transferine olan ihtiyacı daha da arttırmaktadır.

Her ne kadar geri dönüşüm kümesini oluşturan sektörler düşük teknolojiye dayalı üretim yapsalar da günlük üretim faaliyetleri sırasında izlenen davranışlar, stratejiler, alışkanlıklar ve rutinler birbirleriyle etkileşim halinde olmanın getirdiği ortak öğrenme sürecinin sonucunda gerçekleşmektedir. Şüphesiz kümedeki firmaların yurtiçi ve yurtdışı diğer bağlantıları da bu öğrenme sürecine kaynaklık eden bilgi kanallarından birini oluşturmaktadır. Ancak ortak mekânda yer almanın kolektif bir öğrenme süreci yaratıp yaratmadığı sorulduğunda Uşak geri dönüşüm kümesi için buna olumlu yanıt vermek mümkündür. Bilişsel yakınlık ve teknolojik ilişkisellik, coğrafi mekânın ortaklığı ve sosyo-kültürel yakınlıkla birleştiğinde, geri dönüşüm kümesi içindeki bilgi transfer süreçlerinin ve birlikte öğrenme süreçlerinin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Ancak bu öğrenme ve bilgi yayılımı, kodlanmış (codified) bir bilgi yayılımı ve öğrenme süreci olmaktan çok, örtük (tacit) ve gizil bir öğrenme süreci ile bilgi transferine işaret etmektedir. Literatürde belirtilen ileri teknolojiye dayalı sektörlerdeki gibi patentlenmiş, tescillenmiş ve firmalar arası yasal anlaşmalarla biçimlendirilmiş

bir bilgi transferinin varlığından bahsedilemez. Aksine yüz yüze ilişkilerin, arkadaşlık, komşuluk, dostluk, akrabalık ve diğer birincil ilişkilerle oluşan, sosyal güven ağlarının aracılığıyla gerçekleşen, örtük bir öğrenme sürecinin varlığı söz konusudur. Üniversiteler, araştırma kuruluşları, teknoloji geliştirme merkezleri, diğer eğitim kuruluşları, mesleki örgütler ve farklı organizasyonlar ile diğer firmalarla formel biçimde, kurumsallaşmış, planlı ve yönlendirilmiş bir öğrenme sürecinden ziyade; taklitçi, rakiplerinin yaptığını tekrar etmeye dayalı, kopyacı ve tesadüflere dayalı bir öğrenme sürecinin varlığı söz konusudur (Kaygalak, 2011:255). Ancak bu, kesintisiz ve sürekli bir öğrenmenin olmadığı yanılığını yaratmamalıdır.

Aksine, geri dönüşüm kümesini oluşturan tüm aktörler ve özellikle de üretici firmalar, aynı küme içinde bulunmaları nedeniyle buldukları sektörlerle ve piyasanın genel koşullarına ilişkin her türlü bilgiyi kısa bir süre içinde dedikodu, aile sohbetleri, günlük tesadüfî karşılaşmalar ve diğer enformel ilişkiler aracılığıyla öğrenmektedirler. Marshall'ın (1920) deyimiyile kümeyi oluşturan sektörlerle ilişkin her türlü bilgi "*havada uçuşmaktadır*". Piyasaların genel durumu, girdi ve hammadde konusundaki gelişmeler, müşteri ilişkileri açısından doğan yeni fırsatlar, arz ve talep dengelerindeki değişim, üretim maliyetlerindeki gelişmeler, pazarlamaya ve pazar alanlarına ilişkin güncel gelişmeler, rakip firmaların tavrı, izledikleri stratejiler, piyasaya yeni giren firmalar, çıkan firmalar, ekonomik anlamda güç durumda olan firmalar, işgücünün firmalar arasındaki yatay hareketliliği, firmaların birbirleriyle olan bağlantıları, fiyatlandırma mekanizmaları, üretim teknolojilerindeki değişimler, tedarikçiler, araçlar, merkezi ve yerel düzenleme kuruluşlarının sektörlerle ilişkin aldıkları kararlar ve daha birçok alandaki gelişmeler, girişimcilerin kendi stratejilerini oluşturmalarında kullandıkları temel bilgiler olarak öğrenilmektedir (Kaygalak, 2011:256).

Dolayısıyla kümenin kendisi, girişimciler açısından üretimin nabzının tutulduğu yer olarak etkin bir öğrenme ortamı yaratmaktadır. Öyle ki katılımcı firmaların işle ilgili yeni bilgileri ve gelişmeleri öğrenmelerinde kümedeki diğer firmaların çok etkili olduğunu söyleyenlerin oranı % 35,3, etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %

27,1, kısmen etkili olduğunu söyleyenlerin oranı % 11,8 ve az etkili olduğunu söyleyenlerin oranı ise %10,6 düzeyinde çıkmaktadır. Kümeyi oluşturan firmaların birbirlerinden öğrendikleri ve bilgi transferini gerçekleştirdikleri alanlara bakıldığında da etkin ortak öğrenme süreçlerinin olduğu söylenebilir. Tablo 3'e bakıldığında küme içindeki firmaların işle ilgili yeni bilgilerin kazanılması konusu başta olmak üzere yeni iş bağlantıları kurma, ürün kalitesini arttırma ve üretim süreçlerini yenileme konularında birbirlerinden etkilendikleri, karşılıklı etkileşimle bu konularda kolektif öğrenmenin yoğun bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Ancak örtük, taklitçi, model almaya dayalı olarak gerçekleşen öğrenme süreçlerinin varlığına karşın bu güçlü sürekli ve kesintisiz öğrenmenin yenilikçi süreçler yaratıp yaratmadığı tartışma konusudur. Kümelene literatüründe, ileri teknolojiye dayalı endüstriyel kümelerde küme içi kolektif öğrenmenin sürekli ve birikimli olarak artan (incremental), bazen de radikal biçimde görülen yenilikçi süreçler yarattığı bilinmektedir (Birch, 2007; Morgan, 2007; Park, 2005). Uşak geri dönüşüm kümesinin küme içi ve küme dışı bağlantılarının güçlü olmasına rağmen bu güçlü bağlantılarla oluşan bilgi kanallarının önemsenir düzeyde bir yenilikçi süreç yarattığı söylenemez. Özellikle radikal yenilikçilik olarak adlandırılan ve üretimin teknolojik altyapısı ile organizasyonunda köklü değişiklik yaratacak yeniliklerden bahsedilemez. Bunun yerine özellikle üretim teknolojisindeki yenilik, daha çok küme dışında ya da yurtdışında yapılan yeniliklerin ithal edilmesi biçimiyle olmaktadır. Dolayısıyla yaratıcı bir yenilik süreci söz konusu değildir.

Küme içindeki firmaların yenilikçilik (innovation) açısından en etkin oldukları alan çok düşük oranlarda olmakla birlikte daha çok ürün iyileştirme, yeni ürün çıkarma, değişik ürün portföyüne geçme ve üretim sürecinde kullanılan donanımların yeniliğidir. Katılımcı firmaların %36,8'i son üç yıl içinde ürün iyileştirme konusunda, %25,3'ü yeni ürün çıkarma konusunda, %19,5'i süreç yeniliği konusunda ve %56,3'ü donanım konusunda yenilik yaptığını beyan etmektedirler (Şekil 3). Donanım konusundaki yeniliğin bu denli yüksek çıkmasının nedeni, üretimde kullanılan makine ve teçhizatın değiştirilmesi ve yurtdışından ithal edilmesidir.

Bunun yanı sıra ürün iyileştirme konularında üretilen ipliğin renk, doku özelliklerinin değiştirilmesi yanı sıra sağlamlığının ve kalitesinin artırımı da eklendiğinden bu konudaki oran da nispeten yüksek çıkmaktadır.

Ancak kümenin kendi içinden kaynaklanan ve öz kaynaklarıyla yaratılan yenilikçilik düzeyinin temel ölçütü, firmalara ait konvansiyonel yenilikçi göstergelerin sayısıdır. Bu amaçla kümedeki firmaların son beş yılda aldıkları patent, faydalı model, tescil belgesi, kalite belgesi, sertifika ve

ödül sayısı ile bünyelerinde araştırma-geliştirme biriminin olup olmadığı önemli bir göstergedir. Bu iki parametre açısından bakıldığında geri dönüşüm kümesindeki firmaların bu anlamda kayda değer bir yenilikçi kapasite taşımadıkları söylenebilir (Şekil 4). Yalnızca büyük ve orta ölçekli iplik ve battaniye firmalarının bazılarının kalite belgesi, tescil belgesi ve faydalı model belgesi gibi yenilikçilik açısından ikinci derecede bir gösterge olarak kabul edilen belgelere sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Bilgi transferi ve öğrenme süreçlerinin küme içinde gerçekleştiği faaliyet alanları

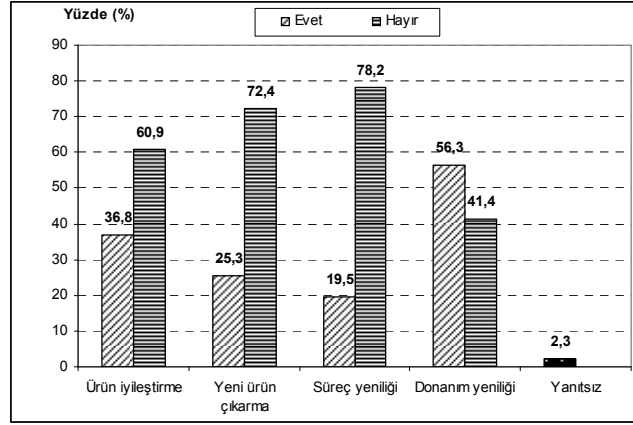
Table 3: Activity fields where knowledge transfer and learning processes have occurred in the cluster.

Alan/konu	Etkisi yok	Az etkili	Orta düzeyde etkili	Etkili	Çok etkili
Ürün kalitesi arttırmada	%36.5 (31)	%12.9 (11)	%7.1 (6)	%22.4 (19)	%8.2 (7)
Yeni ürün yaratmada	%58.8 (50)	%9.4 (8)	%8.2 (7)	%9.4 (8)	%3.5 (3)
Organizasyon yapısını yenilemede	%42.4 (36)	%17.6 (15)	%11.8 (10)	%15.3 (13)	
Üretim süreçlerini yenilemede	%37.6 (32)	%16.5 (14)	%12.9 (11)	%16.5 (14)	%4.7 (4)
Pazarlamada	%56.5 (48)	%9.4 (8)	%9.4 (8)	%7.1 (6)	%4.7 (4)
İşle ilgili yeni bilgilerin kazanılmasında	%7.1 (6)	%12.9 (11)	%11.8 (10)	%23.6 (20)	%30.6 (26)
Teknoloji transferinde	%41.2 (35)	%16.5 (14)	%7.1 (6)	%18.8 (16)	%3.5 (3)
Yeni iş bağlantıları kurmakta	%32.9 (28)	%20 (17)	%11.8 (10)	%18.8 (16)	%5.9 (5)
Yanıtsız ve geçersiz sayılanlar			5 + 7 = 12 firma		

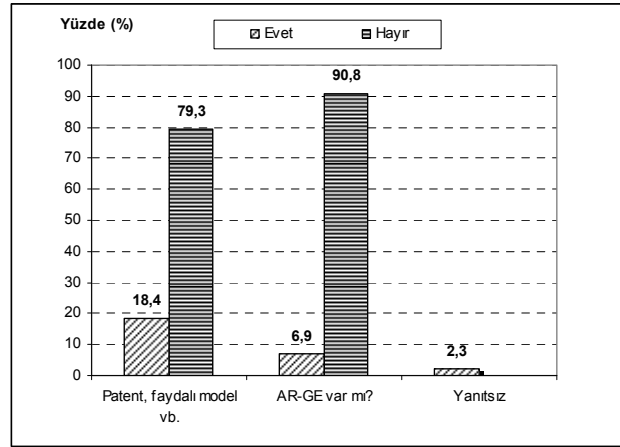
Öte yandan geri dönüşüm kümesinin yenilikçi süreçler açısından değinilmesi gereken bir başka özelliği ise sektörel yenilenme konusudur. Her ne kadar Uşak geri dönüşüm kümesi radikal ve yaratıcı yeniliklerden uzak gibi görünse de kümenin bütün olarak, değişen piyasa ve pazar koşullarına uyum süreci açısından çok esnek ve yaratıcı olduğu da eklenmelidir. Elyaf tedarikçiliği ve üretimi, iplik üretimi ve battaniye alt sektörlerindeki firmalar, birbirleriyle ilişkili ve benzer teknolojik altyapıya sahip olduklarından firmaların herhangi bir alandaki daralma ve kriz durumunda, kolayca sektör değiştirdikleri ve başka alanlara kaydığı görülmektedir.

Sözgelimi 2000’li yıllardan itibaren iç ve dış piyasada battaniye sektöründeki pazar payının daralması, kümedeki birçok firmayı alternatif ürün

ve yan sektör alanlarına kayma konusunda arayışa itmiştir. Bunun sonucunda birçok elyafçı, iplik üreticisi ve küçük ölçekli battaniye üreticisi geotekstil ürünlerinin üretimine geçerek sektör değiştirmiştir. Benzer biçimde battaniye üreticilerinin birçoğu ev tekstiline doğru kayarak pazarlama konusunda yeni fırsatlar yaratmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla yenilikçiliği sadece ürün ve teknoloji yeniliği olarak almayıp değişen koşullara uyarlanma düzeyini de kabul ettiğimizde, kümenin bu açıdan uyarlanma kapasitesinin yüksek ve esnek olduğu söylenebilir. Nitekim geri dönüşüm kümesinin son zamanlarda bu esnek yapısı nedeniyle ev tekstili, sağlık ürünleri, yalıtım ve dolgu malzemeleri ürünlerine yönelerek değişik sektörler açısından uyarıcı etkide bulunduğu görülmektedir.

Şekil 3: Geri dönüşüm kümesindeki yenilikçi süreçlere ilişkin temel göstergeler.
Figure 3: Basic indicators relating to innovation processes in the recycling cluster.

Şekil 4: Firmaların patent, faydalı model, marka tescil belgesi, kalite belgesi, ödül sayısı ve AR-GE birimlerinin varlığı itibariyle durumu

Figure 4: Firms' status by existence of patent, petty patent, brand registration certificate,

İşgücü Hareketliliği, Sosyal Sermaye ve Kurumsal Yapısı İtibariyle Kümelene

Endüstriyel kümelerdeki işgücünün önemi gerek bilgi yayılımı gerekse kümenin temel sosyal sermaye bileşeni olması açısından büyüktür. İşgücünün niteliği yanı sıra bu işgücünün küme içindeki hareketliliği (mobilité düzeyi), söz konusu bilgi transferinde ve bilgiyi özümseme sürecinde en belirleyici öğelerden birisidir (Dahl, 2002, Feldman, 1999). Uşak geri dönüşüm kümesindeki işgücünün niteliği bu açıdan sorgulandığında, her şeyden evvel mevcut işgücünün niteliğinin geldiği kaynak bölgeye ve çalıştığı sektörün üretim teknolojisine bağlı olduğu söylenmelidir. Geri dönüşüm kümesini oluşturan alt sektörlerin emek

yoğun olması ve ileri teknolojik donanıma dayanmaması, ileri teknolojiye dayalı endüstriyel kümelerdeki gibi kalifiye işgücü ihtiyacı yaratmamaktadır. Ancak bu, kümenin belli iş kollarına ait, bazı üretim pratiklerini yakından bilen, üretim sırasında sergilenen rutin davranışları, sorunları, çözüm yollarını ve üretimin diğer boyutlarına ilişkin çeşitli bilgilere sahip özelleşmiş işgücü ihtiyacının olmadığı anlamına gelmemelidir. Aksine, bu konularda uzmanlaşmış ve gerekli donanıma sahip olan işgücü varlığı nedeniyle diğer tüm sanayi kollarında olduğu gibi burada da mekânsal işgücü bölünmesinden (Massey, 1984) bahsedilebilir. Başka bir deyişle, Uşak geri dönüşüm kümesi olarak tanımladığımız sektörlerin üretim bilgisini özümsemiş ve söz

konusu bilginin bu coğrafyaya gömülü olmasını sağlayan uzmanlaşmış işgücünün varlığı söz konusudur. Bu yönüyle Uşak'ın bu sektörler için hazır işgücü havuzu bulundurup önemli bir avantaj sunduğu söylenebilir.

Geri dönüşüm kümesindeki sektörlerde çalışan işgücü, kaynak bölgeleri itibariyle çevredeki kırsal yerleşmelerden ve kent merkezinden gelmektedir. Kırsal ve kentsel işgücü biçimindeki ikili mekânsal ayrışma, kümenin üretim bilgi altyapısıyla ilgili olduğu gibi emek yoğun olan bu sektörlerdeki girdi maliyetlerini azaltma kaygısıyla da ilgilidir. Özellikle yün tedarikçiliği, yün yıkama, boyama, eleme ile elyaf eleme ve seçme aşamaları, bu konuda daha geniş bilgi ve deneyim sahibi olan kırsal işgücünün tercih edilmesini gerektirmektedir. Zira kırsal alanlardan gelenler, kentli nüfusa göre hem daha hızlı hem de daha düşük maliyetli olarak üretimin bu aşamalarında çalışabilmektedir. Üstelik yapılan işin "kirli iş" statüsünde değerlendirilmesi ve kentli nüfus tarafından tercih edilmemesi de girişimcilerin kırsal işgücüne yönelmesinde etkilidir. Öyle ki yaptığımız alan çalışması sonucunda firmaların %28,7'si gibi önemli bir oranı işgücünün büyük bir bölümünün Uşak çevre köyleri ile Manisa ve Kütahya gibi çevre illerin köylerinden geldiğini bildirmektedir. Bu mekânsal ayrışmanın yanı sıra işgücünün cinsiyete dayalı ayrışmasından da bahsedilebilir. Geri dönüşüm kümesini oluşturan sektörlerde üretimin birçok aşamasında kadın emeğinin daha geniş bir yer aldığı görülmektedir. Yine yün ve elyaf tedarikçisi firmalarda eleme, yıkama ve tasnif aşamaları başta olmak üzere, battaniye ve iplik üreticisi firmalarda da kadın emeğinin hem ucuz hem de el becerileri açısından daha seri ve hızlı olması nedeniyle tercih edildiği görülmektedir.

Ancak küme içindeki bilgi transfer süreçleri açısından işgücünün en anlamlı niteliği yatay yönlü hareketliliğidir. Başka bir deyişle, kümedeki firmalar arasındaki işgücünün yer değiştirmesidir. Her ne kadar katılımcı firmalar işgücü alıp verme ve zorunlu durumlarda komşu firmalardan işgücü desteği alma biçiminde bir dayanışma içinde olduklarını belirtse de işgücünün yatay yöndeki hareketliliği bilişim teknolojileri kümelerindeki gibi bilgi taşıyıcı kanal görevi görmemektedir. Yalnızca kır yerleşmelerinden gelen işgücünün hasat dönemlerinde geçici olarak işten ayrılmaları

nedeniyle çalışanlar işyeri değiştirmektedir. Zaten kümenin teknolojik altyapısının basit olması, karmaşık bir mühendislik bilgisi gerektirmemesi, geri dönen işgücünün başka herhangi bir firmada çalışmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle bir iş yerinden ayrılan herhangi bir çalışan, belli bir süre sonra kümedeki bir başka firmada ya da aynı sektördeki başka bir firmada çalışabilmektedir. Yine işgücü içinde, bulunduğu firmadaki bilgi birikimini kullanarak kendi işletmelerini kuran ve firma yavrulamasına (spin-off) neden olan girişim sayısı yok denecek kadar azdır. Bu biçimiyle görülen işgücünün yatay yönlü kısmi hareketliliği Saxenian (1994)'ün belirttiği gibi küme içi bilgi yayılımını hızlandıran, yenilikçi fikirlerin ve düşüncelerin oluşmasına kaynaklık eden, yeni firmaların oluşmasını sağlayan ve bu yönüyle de yenilikçiliğe kaynaklık eden nitelikte değildir. Küme içindeki bilgi transferi ve öğrenme süreçleri, işgücünün hareketliliğinden ziyade girişimcilerin formel ve enformel ağlarıyla olmaktadır.

Yukarıda tanımlanan haliyle, kümenin temel sosyal sermayesinin girişimcilerin oluşturdukları bağlantılar ile içinde buldukları kurumsal yapı olduğu söylenebilir. Bu yüzden de geri dönüşüm kümesinin kurumsal yapısının ana hatlar itibariyle ayrıca üzerinde durulmasında yarar var. Endüstriyel kümenin kurumsal yapısı denildiğinde, o kümenin gelişiminde direkt ya da dolaylı olarak etkili olabilen her tür karar ve eylem içinde bulunan tüm aktörler anlaşılmalıdır. Bu yönüyle kümenin aktörleri sadece üretim faaliyetinde bulunan firmalar olmayıp bütün kent aktörlerini de içine alan, kümeyi etkileyecek içsel ve dışsal bağlantıların oluşmasında rol oynayan tüm kamu kuruluşlarını, özel ve tüzel kuruluşları, organizasyonları ve örgütleri kapsamaktadır. Tüm bu aktörler arasında güçlü ve çok yönlü bağlantıların oluşu güçlü bir kurumsal yapıya işaret etmekte ve kümenin tamamlayıcı ve destekleyici hizmetler itibariyle güçlü konumda olduğunu göstermektedir (Amin ve Thrift, 1994 ve 1999).

Tanımladığımız bu perspektifteki kurumsal yapı itibariyle Uşak geri dönüşüm kümesine bakıldığında, olumlu ve olumsuz birçok yön sıralanabilir. Her şeyden önce Türkiye'nin geri dönüşüm merkezlerinden biri olarak Uşak'ın yurtiçi ve yurtdışı çok sayıda bağlantıya sahip olduğu söylenebilir. Yurtiçindeki müşteriler, başka kentlerdeki pazarlama ofisleri, ulusal düzeydeki

mesleki organizasyonlar, fuarlar, işadamları dernekleri, odalar, birlikler, sendikalar vb. oluşumlar, küme girişimcilerinin sürekli bağlantılarının başında gelmektedir. Yine gerek üretimin temel hammadde olarak girdilerin ithal edildiği firmalar, uluslararası fuarlar, teknolojik altyapının ithal edildiği firmalar ile ihracatta işbirliği yapılan firmalar, kümenin temel dış bağlantılarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle özellikle girdi-çıktı bağlantıları itibariyle geri dönüşüm kümesinin güçlü iç ve dış bağlantılara sahip olduğu görülmektedir. Ancak küme içi ilişkileri oluşturan diğer kent aktörleri itibariyle bağlantılara bakıldığında bu tablo daha sönük kalmaktadır. Kentteki üniversiteler, mesleki örgütler, eğitim kuruluşları, işçi sendikaları, kamu yönetimi temsilcilikleri ile sanayinin gelişiminde etkili olabilecek TEKMER, KOSGEB, ABİGEM gibi diğer ulusal kuruluşların temsilcilikleriyle olan işbirliği ve dayanışma düzeyi düşük görünmektedir (Kaygalak, 2011). Oysa Avrupa ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde yapılan küme çalışmalarında üretici firmalar ile bu değişik ve çok sayıda kuruluşlarla olan güçlü bağlantıları, kurumsal yapının temel unsuru olarak üzerinde en çok durulan noktalar (Rutten ve Boekema, 2007; Asheim, 1996).

Öte yandan Türkiye'deki endüstriyel kümelerin kurumsal yapısı için Batı merkezli bir analiz çerçevesi de eksik kalmaktadır. Günümüzde Amerika ve Avrupa'daki kümelerin kurumsal yapısı, daha çok kümedeki firmaların diğer yerel kuruluş, organizasyon, dernek ve örgütlerle olan ilişkisi üzerinden sorgulanmaktadır. Yerel kuruluşlar arasındaki aktörler arası ilişkilerin yoğunluğu güçlü kurumsal yapının ön koşulu olarak kabul edilmektedir (Asheim, 1996; Amin ve Thrift, 1999). Ancak Türkiye gibi kent ve bölgesel kalkınma süreçlerinde merkezi karar alma süreçlerinin etkin bir şekilde hissedildiği ülkelerde, kurumsal yapının dayanıklılığı ve gücü, yerel aktörler arasındaki güçlü ilişkiler kadar bu yerel aktörlerin merkezi karar alma süreçlerine olan entegrasyonlarıyla da ilgilidir (Bayırbağ, 2010; Buğra ve Savaşkan, 2010). Dolayısıyla kent ve bölge aktörlerinin merkezi karar alma süreçlerine angaje olma düzeyi kentsel ve bölgesel kalkınmada olduğu gibi endüstriyel kümelerin gelişiminde de belirleyici bir etkiye sahiptir.

Bu açıdan bakıldığında, Uşak kent ekonomisinin bütünü ve özeldede de geri dönüşüm kümesinin

geleceğinde belirleyici olan yerel aktörlerin konumunun geçmişe oranla daha güçlü olduğu görülmektedir. Küçük ölçekli bir kent olması, küçük ve orta ölçekli işletmeler ağırlıklı üretim yapısı ve iç piyasanın sunduğu olanaklardan yararlanmaya çalışan fırsatçı girişimci tipi nedeniyle, geçmişte kentin yerel aktörlerinin merkezi karar alma süreçlerine eklemlenme düzeyi sönük kalmıştır. Bu nedenle kentin geçmişte kamu yatırımları içindeki payı, kent sanayisinin teşvik ve desteklemelerden aldığı pay hep düşük kalmıştır. Ancak günümüzde dış piyasalarla entegre olmuş, ulusal ve uluslararası düzeyde iş çevresini etkileyecek değişik organizasyonlarla işbirliği içinde olan, değişik ölçeklerdeki karar alma mekanizmalarında etkili olabilen, ihracatçı kimliği nedeniyle ulusal hükümetler nezdinde kent çıkarlarının temsilini üstlenmiş ve bu konuda kendine daha çok güvenen girişimci tipinin oluşu, kentin politik angajman düzeyini arttırmaktadır.

Tablo 4: Kent aktörlerinin geri dönüşüm kümesinin genel yapısına ilişkin düşünceleri.

Table 4: Local actors' thoughts about general structure of the recycling cluster.

Kümelenme göstergesi olan temel konu başlıkları	Düşük	Orta	Yüksek
Firma sayısının il içindeki oranı			✓
İldeki istihdam içindeki payı			✓
İl ekonomisine katkı payı			✓
Uzun tarihsel geçmişinin oluşu (köklü)			✓
Bağlı alt iş kollarının ve alt sektörlerin			✓
Tamamlayıcı ve destekleyici hizmetlerin varlığı (finans,			✓
İşgücünün varlığı ve öğrenme-bilgi düzeyi			✓
İlde sektöre yapılan yatırımların varlığı			✓
Sektör firmalarının ve ilgili diğer kuruluşların coğrafi			✓
Sektördeki firmaların birbiriyle olan ilişkilerinin		✓	
Sektörde yeni firmaların türeme düzeyi (sürekli firma açılma ve kapanması)	✓		
Sektördeki ürün çeşitliliğinin düzeyi		✓	
Sektördeki üretimin yerel perakende	✓		
Yurtiçi geleneksel pazara ve yeni		✓	
Hammadde ve temel girdilerin bulunma			✓
Firmalar arası uzmanlaşmanın varlığı		✓	
İhracat kapasitesi-potansiyeli			✓
Teknolojik gelişmeyi takip etme ve			✓
Yenilikçilik potansiyeli			✓
Gelecekte varlığını sürdürme ihtimali			✓

Nitekim bu değişimin temel göstergesi olarak yakın zamanda kentteki kamu yatırımlarının artmış olması, yerel aktörlerinin ulusal ve uluslararası organizasyonlarda temsilci olarak sıklıkla görünmeye başlanması, ancak ulusal kaynaklarla ve desteklerle yaşama geçirilebilecek çok sayıda yatırım projesinin varlığı, kent ekonomisini orta ve uzun vadede değiştirecek eğitim, sağlık, ulaşımdaki temel altyapı projelerinin yaşama geçirilmeye başlanması ile yerel aktörlerin yakın il ve bölge aktörleriyle yaptıkları aktif işbirliği gösterilebilir. Üstelik günümüzde kent ekonomisindeki sektörel çeşitlilik arttıkça aktörlerin sayısı da artmakta ve kentin değişik platformlardaki temsil düzeyi de yükselmektedir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, her ne kadar yerel aktörler arasında zayıf bir örgütlenmeden ve işbirliğinden kaynaklanan güçsüz kurumsal yapının var olduğu izlenimi doğsa da gerçekte geçmişle kıyaslandığında daha güçlü, değişime açık ve yeni koşullara uyum kapasitesi daha yüksek olan bir kurumsal yapıdan bahsedilebilir. Bu kurumsal yapı nedeniyledir ki geri dönüşüm kümesi, hâkim endüstriyel faaliyetlerden biri olarak orta ve uzun vadede kent ekonomisi içindeki ağırlığını koruyacağına benzemektedir. Kent yönetiminde söz sahibi ve geri dönüşüm kümesini yakından tanıyan, ona ilişkin bütün karar alma mekanizmalarının içinde olan uzmanlarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar da bu kanıyı desteklemektedir (Tablo 4).

Sonuç ve Değerlendirmeler

Günümüz sanayisinde bir yandan coğrafi engellerin ve doğal kaynaklara bağımlılığın esneklenmesinden kaynaklanan hareketlilik söz konusu iken bir yandan da endüstriyel gelişimin, yeniliğin, rekabetçiliğin giderek artan oranda sosyal sermayeye bağlı hale gelişi nedeniyle mekânsal bağımlılık düzeyi artmaktadır. Bunun sonucunda ise sanayinin yer seçiminde bu yeni faktörlere bağlı olarak coğrafi seçicilik belirlemekte, belli sanayilerin belli coğrafyalarda yığılmasıyla oluşan bölgesel uzmanlaşma süreçleri gözlenmektedir. Sanayi ya da endüstriyel kümelenme olarak adlandırılan bu süreçlerin coğrafyadan coğrafyaya değişen karakteri, yerinde alan çalışmalara olan gereksinimi arttırmaktadır.

Dikkatler sadece hangi bölgelerin niceliksel olarak ön plana geçtiğine değil, aksine her birinin taşıdığı özgül karakterlerle hangi sanayilerin gelişimine kaynaklık ettiğine ya da edebileceğine odaklanmaktadır. Bu yüzden endüstriyel bölge incelemeleri, geçmişin sektörel analizlerinden çıkarak artık çok daha yönlü ve geniş kapsamlı yerinde incelemeleri gerekmektedir. Bu yönüyle kümelenme çalışmalarında, evrimselci ve kurumsalcı ekonomik coğrafya yaklaşımlarının varsayımlarına ve temel argümanlarına dayanan, sistem mantığına uygun inceleme yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Bu, aynı zamanda mekânsal bağlama ilişkin ve içkin olan özgüllüklerin de ortaya konulmasının ön koşulu olarak belirmektedir.

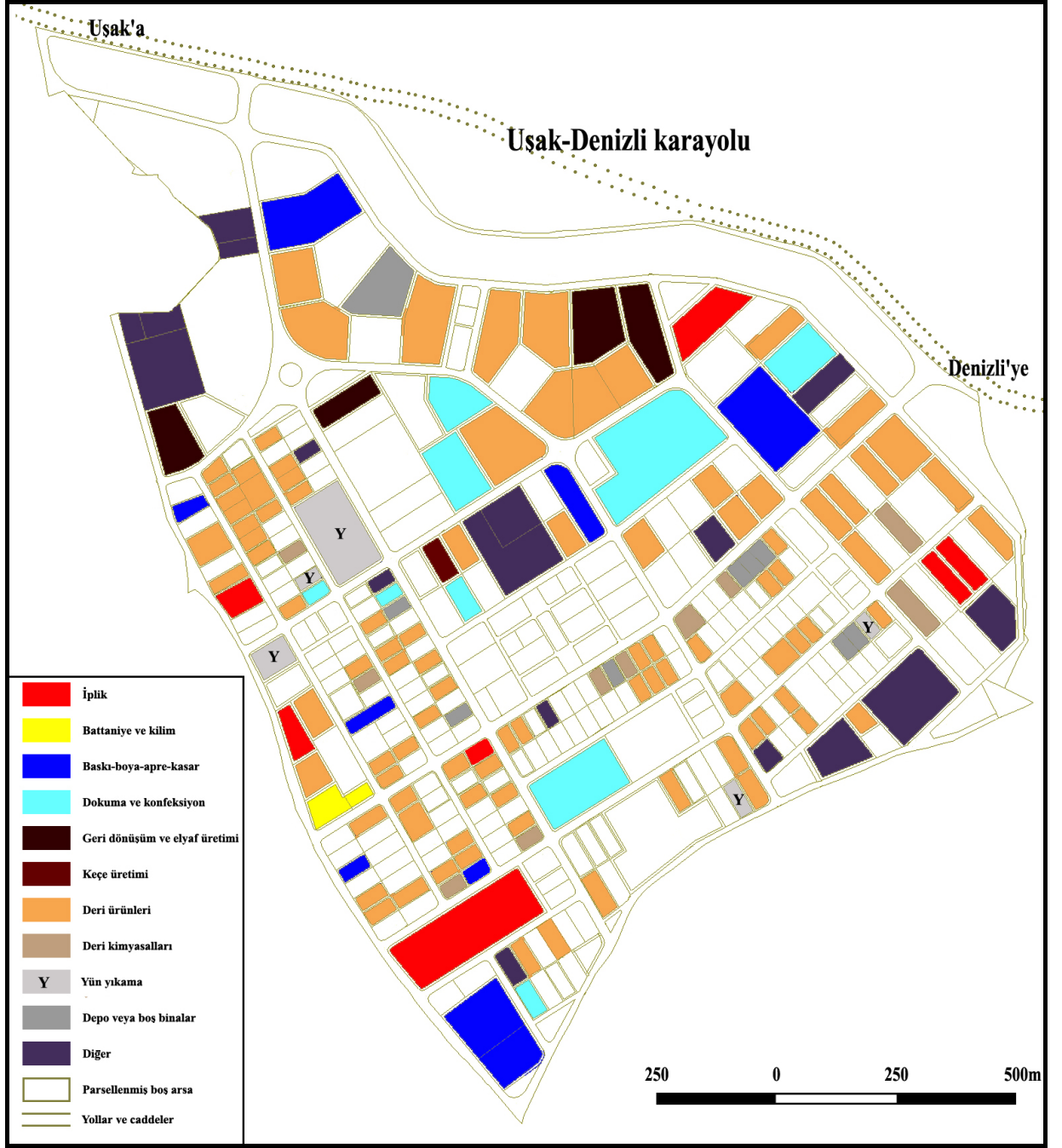
Böylesi bir kaygıyla Uşak'taki geri dönüşüm kümesinin yapısına bakıldığında belli bir tarihsel evrimin ürünü olarak uzun bir gelişme öyküsüne ve bu gelişimde farklı dönemlerde gerçekleşen birçok kırılma noktasına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yine literatürde endüstriyel kümelerle atfedilen parametreler açısından tipik bir küme özelliğini gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu, onun kendine has ayırıcı özgül nitelikler taşımadığı anlamına gelmemelidir. Birçok küme gibi firma içi dikey ayrışmanın (vertical disintegration), uzmanlaşmanın yanı sıra, tamamlayıcı ve destekleyici hizmetler bütünlüğü açısından da kümeye has özellikler taşımaktadır. Buna karşın öğrenme süreçleri, bilgi yaratımı ve yayılımı süreçleri, işgücü hareketliliği ile yenilikçi ortam olabilme karakteri açısından farklılıklar göstermektedir. Literatürdeki birçok küme tanımının aksine kurumsallaşmış, yasal anlaşmalara ve planlı işbirliklerine bağlanmış bir öğrenme ve bilgi yayılım süreci yoktur. Birçok çevre ülkede olduğu gibi kontrat ilişkileri yerine, toplumsal sözleşmelerin, enformel sosyal ağların yarattığı ortak güven ortamı ile şekillenen küme içi ilişkiler egemendir. Bunda, aynı coğrafi alanı paylaşmaktan ileri gelen yüz yüze ilişkilerin ve ortak değer yapılarının varlığı, önemli bir etken olmuştur. Bu nedenledir ki kümeyi oluşturan alt sektörlerle ilişkin bilgi, uzun bir tarihsel süreç içinde birikimli olarak gelmiş ve Granovetter'in (1985) deyimıyla *mekâna gömülü* bir hâl almıştır.

Bu mekânsal gömülülük, günümüzde girişimcilerin rekabet avantajlarının başında gelmekte ve kümeyi oluşturan alt sektörlerde değişen koşullara uyumu kolaylaştıran temel faktör olmaktadır.

Kümenin sahip olduğu kurumsal yapı da kentin kendine özgü sosyo-mekânsal örüntüsünün ve iç dinamiklerinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak salt kümenin bulunduğu yerel bağlama ilişkin değerlendirmeler bu kurumsal yapının analizi açısından yeterli olmamaktadır. Kümeyi oluşturan aktörlerin içinde buldukları kurumsal yapı, sadece yerel aktörlerin kendi aralarındaki bağlantılara ya da firmalar arası bağlantılara bağlı olmaktan çıkmış, günümüzde birçok bölgesel ve küresel bağlantıyı da içine alan, çok sayıda dışsal faktörü içeren bir konuma ulaşmıştır. Geri dönüşüm kümesinin geleceği de yerel aktörlerin değişen bu çok sayıdaki dışsal faktörlere uyumuna bağlı görünmektedir. Yine ulusal ve merkezi karar alma mekanizmalarıyla olan ilişki de bir başka belirleyici etken olarak görünmektedir. Küme üzerindeki bu kısa değerlendirmeler, kümenin ulusal ve bölgesel ekonomi içinde henüz rekabet şansını koruduğunu ve orta vadede bunu

sürdüreceğini göstermektedir. Ancak bunun yeni sektörel çeşitlenmelerle mi olacağı ya da yenilikçi avantajların yaratılmasıyla mı olacağı konusu yanıtlanmayı beklemektedir.

Kümeyi oluşturan alt sektörlerin gelişim öyküsü ve bugünkü yapısı kümenin sektörel ilişkisellik ve benzerlik kuralına uygun olarak evrilmeye açık olduğunu ve değişik ürün segmentlerine yönelerek varlığını koruma arayışında olduğunu göstermektedir. Bunun yanında küme içi ilişkilerinin yatay yönlü ve hiyerarşik olmayan karakterinin geçmişle kıyaslandığında daha da hiyerarşik olmaya başladığı ve orta ve büyük ölçekli firmaların egemenliğinde bir üretim ağının oluşmaya başladığı görülmektedir. Küme içi ilişkilerin değişen bu karakterinin tüm kümenin yararına işleyecek karar alma ve temsil etme süreçlerini yaratıp yaratmayacağı ise şüphelidir. Buna karşın kent ekonomisindeki sektörel çeşitlenme ve değişen aktör sayısı ile niteliği, ortak çıkarların temsili yönünde karar alma mekanizmalarının oluşturulabileceği sinyali de vermektedir.

Şekil 5:Uşak Karma Deri Organize Sanayi Bölgesi'ndeki firmaların sektörler itibariyle dağılışı.

Figure 5: Sectoral distribution of firms in Uşak Leather Industrial District.

Şekil 6:Uşak Organize Sanayi Bölgesi'ndeki firmaların sektörler itibariyle dağılışı.

Figure 6: Sectoral distribution of firms in Uşak Industrial District.

REFERANSLAR

- Adriani, P., 2003. The Emergence of Self-Organisation in Social Systems: The Case of the Geographic Industrial Clusters, *Yayınlanmamış doktora tezi*, University of Durham, Durham Business School, UK.
- Amin, A., Thrift, N., 1994. "Living in the global", in Amin, A., Thrift, N., (Editors) *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*, pp. 1-20, Oxford University Press, Oxford.
- Amin, A., Thrift, N., 1999. "Institutional Issues for the European Regions: From Markets and Plans to Socioeconomics and Powers of Association", in Barnes, T.J., Gertler, M.S. (eds.), *Industrial Geography: Regions, Regulation and Institutions*, pp. 292-314, Routledge Studies in the Modern World Economy, Routledge.
- Asheim, B., 1996. "Industrial Districts as 'Learning Regions': A Condition for Prosperity" *European Planning Studies*, 4(4): 379-400.
- Asheim, B. T., 1997. "'Learning Regions' in a Globalised World Economy: Towards a New Competitive Advantage of Industrial Districts", in Conti, S., Taylor, M. (eds.) *Interdependent and Uneven Development: Global-Local Perspectives*, pp. 143-76, Ashgate, Aldershot.
- Asheim, B. T., 1999. "Interactive Learning and Localised Knowledge in Globalising Learning Economies", *GeoJournal*, 49(4): 345-352.
- Bathelt, H., Malmberg, A., Maskell, P., 2004. "Clusters and Knowledge: Local Buzz, Global Pipelines and the Process of Knowledge Creation", *Progress in Human Geography* 28(1): 31-56.
- Bayırbağ, M.K., 2010. "Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey", *Urban Studies*, 47(2): 363-385.
- Becattini, G., 1990. "The Marshallian Industrial District as a Socio-Economic Notion", in Pyke, F., Becattini, G., Sengenberger, W. (Editors), *Industrial Districts and Inter-firm Cooperation in Italy*, ILO Geneva.
- Birch, K., 2007. "The Knowledge-Space Dynamic in British Biotechnology Industry: Function, Relation and Association", in Cooke, P., Schwartz, D. (Editors.), *Creative Regions: Technology, Culture and Knowledge Entrepreneurship*, pp.148-168, Routledge, London-NewYork.
- Brenner, T., 2004. *Local Industrial Clusters: Existence, Emergence and Evolution*, Routledge, NewYork.
- Buğra, A., Savaşkan, O., 2010. "Yerel Sanayi ve Bugünün Türkiyesinde İş Dünyası", *Toplum ve Bilim*, 117: 92-123.
- Cooke, P., 2001. "Regional Innovation Systems, Clusters and the Knowledge Economy", *Industrial and Corporate Change*. 10 (4): 945-974.
- Cooke, P., Schwartz, D., 2007. "Creative Regions: An Introduction", in Cooke, P., Schwartz, D. (Editors), *Creative Regions: Technology, Culture and Knowledge Entrepreneurship* pp. 1-20, Routledge, London.
- Dahl, M. S., 2002. "Embedded knowledge flows through labour mobility in regional clusters in Denmark", Paper presented at the DRUID Summer Conference on 'Industrial Dynamics of the New and Old Economy - who is embracing whom?' Copenhagen/Elsinore 6-8 June 2002.
- Feldman, M. P., 1999. "The New Economics of Innovation, Spillovers and Agglomeration: A Review of Empirical Studies" *Economics of Innovation and New Technology*, 8: 5-25.

- Fujita, M., Krugman, P., Venables, A.J., 1999. *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*, MIT Press.
- Gordon, I.R., McCann, P., 2005. "Innovation, Agglomeration and Regional Development", *Journal of Economic Geography*, **5**:523-543.
- Granovetter, M., 1985. 'Economic action and economic structure: the problem of embeddedness', *American Journal of sociology*, **91**: 481-510.
- Hoover, E.M., 1937. *Location Theory and the Shoe and Leather Industries*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Isaksen, A., 1996. 'Towards increased regional specialization? The quantitative importance of new industrial spaces in Norway, 1970- 1990', *Norsk Geografisk Tidsskrift*, **50**: 113-123.
- Jacobs, J., 1969. *The Economies of Cities*, Random House, New York.
- Kaygalak, İ., 2011. Türkiye’de Sanayi Kümelenmesi: Uşak Örneği, *Yayımlanmamış doktora tezi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Krugman, P., 1991a. 'Increasing Returns and Economic Geography', *Journal of Political Economy*, **49**:137-150.
- Krugman, P., 1991b. *Geography and Trade*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Lundvall, B.A., 1992. *National Systems of Innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning*, Pinter Publication, London.
- Maillat, D., 1995. "Territorial Dynamic, Innovative Milieu and Regional Policy", *Entrepreneurship and Regional Development*, **7**: 157-165.
- Malmberg, A., 1996. "Industrial Geography: Agglomeration and Local Milieu" *Progress in Human Geography*, **20**: 392–403.
- Malmberg, A., Maskell, P., 2002. "The Elusive Concept of Localization Economies: Towards a Knowledge-Based Theory of Spatial Clustering", *Environment and Planning A*, **34**(3): 429-449.
- Markusen, A., 1999. "Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts" in Barnes, T.J., Gertler, M.S. (Editors), *Industrial Geography: Regions, Regulation and Institutions*, pp.98-124, Routledge Studies in the Modern World Economy, Routledge.
- Marshall, A., 1920. *Principles of Economics*, MacMillan and Co., London, UK.
- Martin, R., Sunley, P., 2003. 'Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea?' *Journal of Economic Geography* **3**(1):5-35.
- Martin, R., 2000. 'Institutional approaches in economic geography', in Sheppard, E., Barnes, T.J. (eds.) *A Companion to Economic Geography*, pp.77-94, Oxford-Blackwell.
- Martin, R., 2006. 'Economic geography and the new discourse of regional competitiveness', in Bagchi-Sen, S., Smith, H.L. (eds.) *Economic Geography: Past, present and future*, pp. 159-172, Routledge Studies in Economic Geography.
- Massey, D., 1984. *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*, Macmillan, London.
- Morgan, K., 2007. 'The learning region: institutions, innovation and regional renewal', in Rutten, R., Boekema, F. (Editors) *The Learning Region*, pp.101-126, Edward Elgar, Cheltenham, UK-Northampton, MA, USA.
- OECD, 1999. *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, OECD, Paris.

- Özelçi-Eceral, T., 2006. "Ekonomik Coğrafyada Kurumsal Yaklaşım: Denizli Örneği", A. Eraydın (Derleyen) *Değişen Mekân* içinde, sf. 458-480, Dost Kitabevi, Ankara.
- Park, S.O., 2005. "Network, Embeddedness and Cluster Processes of New Economic Spaces in Korea", in Le Heron, R., Harrington, J.W. (Editörler) *New Economic Spaces: New Economic Geographies*, pp.6-14, Ashgate Publication.
- Piore, M., Sabel, C. F., 1984. *The Second Industrial Divide*, New York: Basic Books.
- Porter, M., 1990. *Competitive Advantages of Nations*, New York: Free Pres.
- Rutten, R., Boekema, F., 2007. "The Learning Region: Foundations, State of the Art, Future", in Rutten, R., Boekema, F. (Editors) *The Learning Region*, pp.1-14., Edward Elgar, Cheltenham, UK-Northampton, MA, USA.
- Saxenian, A. L., 1994. *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Scott, A.J., 1988. *New Industrial Spaces: Flexible Production Organization and Regional Development in North America and Western Europe*, London: Pion.
- Scott, A.J., 2000. *The Cultural Economy of Cities: Essays on the Geography of Image-Producing Industries*, London:Sage.
- Scott., A.J., Storper, M., 2003. "Regions, Globalization, Development", *Regional Studies*, **37**(6-7): 579-593.
- Solak, E., 2002. *XX.Yüzyılda Uşak*, Uşak Valiliği İl Özel İdaresi ve Uşak Merkez Köylerine Hizmet Götürme Birliği Yayınları, No: 1, Uşak.
- Steiner, M., 1998. *Clusters and Regional Specialization: On Geography, Technology and Networks*, European Research in Regional Science 8. London: Pion Limited.
- Storper, M., 1995. "The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later", *European Urban and Regional Studies*, **2**(3): 191-221.
- Storper, M., 1997. *The Regional World*, The Guilford Press, London.
- Storper, M., Christopherson, S., 1987. "Flexible Specialization and Regional Industrial Agglomeration", *Annals of the Association of American Geographers* **77**(1): 104-117.
- Tutsak, S., 1998. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak*, Uşak Belediyesi Kültür Yayınları Dizisi No: 2, Uşak.
- UNIDO, 2001. *Development of Clusters and Networks of SMEs*, Vienna, 2001.

